

Моренко

Юрій Липа

I

Його розгойдали десятки рук і викинули через вікно вагона.

Засвистіло у вухах. Хлопець, як кіт, перевернувся в повітрі і впав ошоломлений.

Упав Моренко щасливо — на купу піску при рейках, і відразу встав, притискаючи до грудей берданку.

Вечірнє сонце било йому в очі. Електричний потяг летів хутко в бік Одеси, і тільки з вікон грожали хлопцеві палиці, кулаки, коронкові парасольки. Там були люди з усього міста, в цім вагоні, і всі його зненавиділи.

До Моренка підбіг другий січовик: він вискочив сам з вагона, як побачив, що зле діється.

— Могли б убити тебе, — обтрушував Моренка з піску, — так визвірились. Могло б бути гірше. Що ти сказав їм?

— Тут була і буде Україна!

Серпневий білий надморський порох звіявся за останнім вагоном, що зникав серед присадкуватих платанів.

Поправили кашкети, оглянули замки рушниць і пішли навпростець через млини на Одесу-товарову. На восьму треба було бути в касарні Січі.

Коли звернули з Косівської вулиці, замкнули їм переїзд: саме вантажна валка йшла. Руді вагони плинули перед очима рівно, м'яко, без стуку і мовби без кінця.

Придивляється до обох збоку чорний, лобатий, присадкуватий. Лизне поглядом знак архангела на кашкеті, зиркне з півусміхом на тонкі лиця хлопців, очима мишкує по берданках, по поганеньких френчах. Не витерпів.

— Гей, - торкає владно Моренка, — а ти хто? За кого ти? Чий ти? Яка програма?

У сімнадцятім часто так питали. Саме тоді віри всякі повставали, одночасно тоді приготовлювались апостоли, жертви й кати...

— Ми, — звів на нього Моренко панянські блакитні очі, — ми, — і притиснув стару берданку до серця, — ми за Україну.

— Гм, — сказав робітник (може, машиніст?), — гм, а як ви думаєте настановити вашу Україну?

Стоїть, цигаркою попихкує, а за шлагбаумом червоні вантажні вагони рівно котяться. Обдумує машиніст.

— Україна, — сказав Моренко, а вісімнадцятилітній рум'янець на його щоках заграв, — то тільки про неї довідатись. Хто довідався, той уже проти всіх піде.

— Агітація, значить, — сказав лобатий. — Но, а чим же ви її, ту Україну, здобудете? Не купите ж за гроші. Убивать же будете?

І очі приплющив - ніби бачить, як тисячі Моренків з жовотоблакитними стяжками на кашкеті на місто йдуть з рушницями, і стріляють, стріляють...

Жахнувся Моренко, ніби й сам то побачив..

— Ні, — каже, — ні, Україна прийде сама. То ж братерство, правда, свобода.

— Як сонце, значиться? Сама настане, — сказав робітник глумливо.

Аж тут рогачку залізничну підводить, юрба пхається, поспішає, перебігає рейки. Уже лобатий машиніст потопає в юрбі. Востаннє обертається, гукає насмішкливо:

— Ех ви, інтелігенти "Сама прийде, без крові!" Що ж може в людей настанути без крові?...

І зникають у юрбі його немилосердні, чорні, запалі очі.

— Що ти, — каже Моренко, важко схвильований, до свого товариша з передмістя, — що ти, Матюхан, йому скажеш?

Бо Матюхан, хлопець із "блатного" передмістя, не інтелігент. У Матюхана лице хитре, з довгим носом, землисте. Вони вже переходять через станцію. Над ними в повітрі високо — криті галереї — мости, що сполучують темні, великі залі майстерень, де тисячі, тисячі робітників. Туди й лобатий пішов.

— Угм, — подумує Матюхан, — воно все-таки цікаво, яка то є кров людська? Я б так кожную машинку хотів пізнати, який там у ній, у середині, механізм? У саме нутро заглядав би, — покажи, брат, машинку. Так акуратненько ножичком душу б вийняв, у пальцях подержав, — якої ти масті? Дуже цікавий я, як-то воно в людей... Розказував мені один солдат з фронту, як він штик у серце всаджував і в очі дивився...

— Матюхан, - йому Моренко з жахом каже, аж кричить, - так то людина! Людина!

— Видно, ти сам смерті боїшся, Моренко! - каже Матюхану, голову підводить, дивиться в блакитні очі Моренка зеленим, жовтим поглядом. - Чого ж її боятись, то - таке собі... Я смерть бачив...

І йдуть собі далі вже мовчки.

II

Тимчасом вечір западає, — весінній, швидкий. Вечір підскоком біжить і ліхтарні підміські запалює, а вже в вулицях пірнає у глибоку вогкість півтемряви.

Переходили на Воронцівку.

На зеленій траві скверу Новокінної площі полягали солдати з російських запасових полків або й просто дезертири. Полягали з милоданками, думаючи їх молодецьке забавити. Бо то другий день свят був, і революція, і Керенський, і промови, і так якось інакше...

Потяги недалеко пошумлюють затишно, гармонії, пригравують люб'язно, — пищать жінки, насіння в зубах потріскує, часами вистріли здалека потріскують. Лежать пари одна коло одної, як тюлені чи фоки на узбережжі.

Вулиця передміська удень інакша, а інакша вночі. Шумить інакше. Шумить гамором особливим, жіночим, надривистим. Моренко з товаришем ідуть поволі, посуваються обережно. А що то був другий день Зелених свят, то почали собі на радість вуличні люди стріляти. Перша завзялась Балківська вулиця — найдовша. Стріляє з резонансом, аж Дальні Млини слухають. Потім обізвались Болгарська і Степова. Там стріляли не з рушниць — з револьверів, бо там хлопці "фартові": кожен має револьвер.

А з боку Запорозької вулиці чути було кулемети і немовби бомби рвались...

— Цікаво, — кажуть солдати, лежучи на траві, — звідки в них кулемети?

Бо то мирна людність стріляла.

Дорослі — з кулеметів, а підлітки до іншої забави — пускають ракети: блакитні, пурпурові, зелені, червоні. Осліплюючи, смугами перетинали вони завімерле, повне погрози, душне небо.

Спинились Моренко й Матюхан перед сквером.

— Гарно! — кажуть.

По сигналізаційних ракетах пустили діти відразу, може, з сотню інших ракет, до освітлювання терену.

Ясно так стало, як вдень, як би небо великими лампами зацвіло. Ціла Новокінна площа тішиться.

— Шпарнули фраєри.

Та не так воно й добре. Для тих, що в сквері лежали, — непереливки. Бо почали падати на почорнілу від людей траву тяжкі, олив'яні бруси перегорілих ракет. Падали з неба рясно, тільки — гуп, гуп.

Солдати й не лайнули, жінки й не крикнули, — зірвались раптом, розпорснулись по площі, підвиваючи. Бігли рядами білі, як привиди, у металевому, білому світлі.

Біжать важкі, розхристані. З-під брам до них сміються, а вони вже лаятись почали. Побачили солдати двох хлопців з рушницями — кулаками грозять здалеку.

— Ви, жовтоблакитники, ви хочете війну далі робити, — не дасте порядним людям і полежати. Кидай зброю, такі сини!

Матюхан, презирливо, — щоб ти не поспробував зараз тої зброї. Минулося вже ваше, дезертири, воїнство христолюбиве, російське!

А сам за рукав Моренка тягне притьмом:

— Ходім до скверу. Бачиш, утихомирилося вже.

І дуже цікавий підходить до скверу. Там кільканадцять тіл темніє на траві. Не знати, чи такі відважні, чи п'яні.

— От тобі, — каже Матюхан, нагнувшись над одним, — от тобі й смерть. Чого ж її боятись?

І не дивиться на мовчазного, глибоко затривоженого Моренка.

Дивиться жовтим поглядом у важке, гнівне небо, що мутно відбиває в собі заграву великого міста, і вхлинає вистріли, невмовчні, нав'язливі, настирливі вистріли...

Смерть підлітки тоді скрізь відчували. Училися арифметики, перелічуючи прізвища забитих на шпальтах газет. Знали мови з гострих військових команд чужоземних відділів. Географію Європи знали з пожарищ і битв. Знались на марках рушниць краще, ніж на поштових марках. Довкола шпиталі були переповнені — багато воєнних калік ходило вулицями, і повно було жінок у чорному, що йшли, не зводячи очей. Ворожі крейсери робили напади на порт, а щоночі в місті ждали нальоту целелінів. Прибережні міні зривалися з ланцюгів і вибухали на пляжах, нищучи здивованих і цікавих купальників.

Вуличками підійшли Моренко й Матюхан до домівки "Січі" — колишнього російського гімнастичного товариства. Бігом побігли на збірку.

У залі, широкій, як манеж, і високій на два поверхи, по посипаній піском підлозі маневрувала чота "Січі" — селянські сини й діти передмість, молоді бухгалтери і гімназисти.

Командував студент, захриплий, трохи присадкуватий, сіроокий і неспокійний, як розлючений кіт.

— Двійки - вбік!

— Двійки - взад!

— Позір!

"Пузир" — передражнив глухий голос за спиною Моренка — то був Матюхан, вічний протестант, він не любив цієї команди.

У глибині зали вправ стояло двоє російських старшин, гусари-охтирці в мундирі, у червоних штанах. Придивлялися, базікали по-московськи знебала...

Вправи були скінчені, студент залишив січовиків на позір із вирівняними рушницями. Дивився в їх напружені лиця, читав голосно про бойовий чин гуцульського скорострільника Звіра, що сам один відбився від чоти москвинів. Читав твердо, голосно: росіяни в кутку припишкли, слухали.

— І так буде з нами - нас небагато, але ми переможемо. Бо ми будемо велетенське діло — Україну. То як новий світ! І він нас держить. Скінчив і глянув зимно на чоту, на Моренка, що рум'янів на правім крилі, тримаючи прапор.

"Вже воскресла" — Моренко, заспівай!

Хор ударив гімн сухо, маршово, швидко. І тоді студент обернувся до російських старшин у кутку. І пішов. Ішов блідий, погрозлиий, невисокий в порівнянні до гусарів. Моренко зблід. Співаючи, не відривав очей від начальника, та й уся чота дивилася йому вслід. Це ж Росія там була в кутку, ще недавня деспотка, ще до сьогодні пані.

Студент був уже близько від старшин. Сказав щось, і раптом рука його поповзла до кишені з револьвером. І тоді руки охтирців зірвали шапки, російські старшини випростувались на струнко.

На струнко перед українським прапором! Моренко чув, як у ньому все задзвеніло від несподіваної хвилі радощів...

Гімн скінчився.

— Моренко, Матюхан, Нанушко і ви троє, — сказав студент по збірці, — зостаньтеся, будете потрібні до справи.

— Не інакше, як червону гвардію обеззброювати будемо, — говорив Матюхан, ідучи з січовиками до канцелярії. — Знову відберемо друкарню. А може, і ще що буде, га, Моренко?..

І, проходячи коло великого вікна, звідки грало вогнями велике місто, підморгнув ніби і своїм думкам. — Но, збирайтесь хлопці, поїдемо, — сказав їм студент у напівтемній канцелярії.

Мала лампка освітлювала план міста і його всі артерії — вулиці. При цій лампі нахилилось сім голів. Були майже дитячі, але поважні. Справа проста, повторювали в думці слова студента.

— Справа проста, — повторював собі Моренко, уже тоді, як загуркотіла автоплатформа під вікном і треба було йти. Ще йдучи через темну залу, студент кінчав їм пояснювати: на передмісті тайна нарада комісарів з Петербурга, від Леніна, щоб прискіпати виступ місцевих більшовиків. Тепер поки були ще добре неорганізовані, невідділені як слід від інших російських здорові українські частини, це було б катастрофою. Український військовий Комітет не виступає ще проти більшовиків, але воєнна нарада червоної гвардії мусить бути перервана.

— Зрозуміло? — сказав тихо, але гостро студент.

І всі рушили. Мовчки на ходу прив'язували гранати до пояса.

— Це вже не роззброювання, — буркнув до Моренка Матюхан і поліз на платформу перший.

— Це треба зробити для України! — сказав, нарешті, студент до своєї шістки й замовк.

Моренко, спинаючись з рушницею на авто, раптом побачив легкий виблиск прапора, застромленого в брамі касарні: блиснули йому в світлі ліхтарень усміхнені й блискучі барви, як на прощання.

— Третя станція Фонтанів! — пошепки сказав студент до шофера. Але Матюхан почув це і штовхнув ліктем Моренка:

— Там тебе сьогодні викинули, чоловіче, щоб ти на смерть розбився, пам'ятаєш?...

І це слово "смерть" сьогодні вже втретє шпигонуло думки Моренка. Не хотів про неї думати, зосереджуватися...

Їхали дуже швидко. На Французькім бульварі загасили вогні авто. Тут починалися надморські передмістя. Вздовж шести кілометрів виасфальтованого бульвару росли матолії, пінії, агави, струнчилися кипариси. Місяць був за хмарами, але світив, і в тім його жеврінні виростали фантастичні силуети колонад, башт, статуй і портиків.

Потім минули веселу Аркадію з її кав'ярнями, потім вирости вілли Фонтанів, що їх вісімнадцять станцій залягли на сорока кілометрах берега.

Авто їхало все повільніше. Раптом начальник дав знак, і авто тихо спинилось у цілковитій темряві.

— Вилазьте, — сказав начальник, — підете за мною стежками. Мусимо підійти незауважені.

Моренко затаїв дух. Студент ще раз повторив усі вказівки, говорив голосом тихим і одночасно аж несамопитим, згорблений був, як ніколи, може. Тягар відповідальності гнітив його, а однак усі знали: він нікого вже з своїх рук не випустить. Ішли за ним, раптом у душі зненавидівши його.

Ішли нога за ногою мовчки, тільки Матюхан раз вилаявся і замовк.

Ішли стежками, в очікуванні і страху. Хтось коротко пожалівся на колючий кизил. Моренко зазирнув в лице сусідові в виблиску світла з вікон і не пізнав добродушного

товстого бухгалтера Нанушка, — жах і завзяття змінили його лице. Широко розплющені очі його були, як у сновиди, незрячі. І лица інших теж застигли й білі, мов воскові.

Моренко розкривав рот: йому бракувало віддиху. Він знав одно лише: мусить статися. СТАТИСЯ.

Здавалось йому, що з кожної п'яді землі гарячково виросте несподіванка. Пороздирає нічну тишу блискавкою і громом розчавить їх, горстку карлів. Йому привиджувалось. Він побачив недалеко замаскований кулемет і три згорблені постаті, з одчаєм шарпнувся туди: ні, це були тільки розрослі бур'яни. Все більше оживало, здавалось йому, ворожих постатей.

І всі йшли, мов у гніві й ненависті, у важкім, безповоротнім стиску серця й руху вперед. У пасмі світла Моренко раптом побачив лице свого начальника. Мав страшне лице. Він їх усіх ненавидів задалегідь за те, що хтось з них міг би не зупинитись.

Та ще кілька кроків, і начальник зупинився. Чути було дихання один одного. І в тій тиші начальник промовив стиха:

— Моренко, Нанушко, Крупа - пройдете з боку моря і перелізете через паркан, поки ми будем здобувати квартиру. Коли є вартові, зняти багнетом. Обережно! Найменший крик може нас усіх погубити. Нанушко, відповідаєш мені за цих обох молодших.

Потім пошепки заговорив до своєї трійки.

Моренко вже йшов у темряві. Мав як би більма на очах від цієї темряви, і тільки плями тіней коливались і зникали. Інстинкт провадив і наказував іти за Нанушком нога за ногою. Він не думав ні про батьківщину, ані про наказ. Не міг. Ішов, стискаючи дерев'яне рушничне ложе, як людина без голови.

Раптом яскраво виплеснувся і шум, і вогкість, і запах моря, що вдаряло в скелі. Виплеснувся шум з долу, від берега, як заклик безтурботності...

— Стій, — сказав Нанушко твердим, незвичним голосом, — ось світяться їхні три вікна.

Упав на землю і поповз до паркану. Моренко поповз за ним. За парканом на прогайловині стояла вілла. Моренко слідкував за рухами Нанушка, і теж перелазив паркан, мов у сні. Раз тільки здригнувся земним здриганням, — його рушниця брязнула.

— Скачи, — сказав Нанушко...

Скочив у траву і присів, та коло квартирки не було нікого. Моренко пішов наперед, прихилившись за бочівкуватими туями. Був усе ближче до трьох великих освітлених вікон, де було видно, як пересувались постаті. Ішов усе ближче, а за ним його двійка, потім ззаду всі інші, що теж перелізли через ґрати паркану.

Підходили напружені й, може, бездушні, як найняті механізми рушниць.

Сон, — знов пробудилося в голові Моренка, і в цю мить побачив, що на ґанок, прикриваючи очі від світла, вийшли два вартові, один з них високий, огрядний мужчина. І то була дійсність.

На меншого хтось кинувся. Нанушко й Моренко — на огрядного.

— Кидай зброю! Крикнеш — уб'ю! Нанушко мав голос кошачий, злісний і тихий.

Той високий без слова кинув рушницю Нанушкові і уважно зачав придивлятися до крихкої, тонкої постаті другого напасника. І тоді Моренко побачив: права рука огрядного потай заповзає до задньої кишені, може, по бомбу, може, по револьвер.

— Тепер! — майнуло в січовику блідим світлом.

І напівзаплющивши очі, з розкритими устами похилився і тонким багнетом вдарив під саме серце огрядного.

Почув у пальцях, як багнет пройшов легко крізь щось, мов крізь полотно, і роздер потім щось, ніби гумове. Вартівник застогнав страшно (Моренко гадав — весь світ то чує, — хоч то був слабкий стогін) і впав, зложившись вдвоє коло ніг хлопця. Лишень тоді хлопець помітив, що забитий мав широку чорну бороду.

Вистромив багнет і підбіг до трьох вікон. Там була вже вся боївка: перешіптувались, відчіплювали гранати від пояса. Нанушко сказав, що оглушив другого вартового. Моренко не слухав нікого, він як би забув, що тепер сталося.

Крізь шиби було видно, як коло столів рухались, говорили, курили люди.

На стіні висів червоний прапор з золотим написом, — і Матюхан вилаявся, побачивши його:

— Ах, ти ж...

Та над усім залунав голос начальника:

— За мною — бомби до середини — і лягай!

Шиби забрязкотіли відразу в усіх вікнах, разом з вимахом чорних рук. Моренко побачив, що тільки Матюхан спізнився, докинув ще дві бомби й теж упав — ліг на траву.

Хвиля по брязкоті шиб тривала, здавалось, дуже довго.

І ось — вибух один, другий, ось інші, — і язики полум'я бухнули з вікон у ніч і знов втікали назад, зменшились. І ось якби стогони...

— Біжи за мною!

Моренко біг за всіма не оглядаючись.

Тільки біля паркана несподівано блимнув йому образ: і полум'я, і дим у покоях, і декілька людських постатей, що там, хитаючись, підводились.

В авто мовчав, не слухаючи оживлених балакучих оповідей, нахвалок товаришів. Трусився в такт мотору на лавці з рушницею між колінами й мовчав.

Начальник помітив це. Подивився холодно, неначе важив щось:

— Но що, Моренко? — спитався. — Вдалось же нам?..

— Вдалося, — сказав хлопець, ледве підводячи голову. — Та от я недобре якось...

Начальник зрозумів, нахмурився:

— Що хочеш, хлопче?.. Місто без смерті не може бути! — сказав ще холодніше і ще важче, мовби заслону над якимось забороненим образом засунув.

Моренко опустил голову.

III

Перед самим містом на Куликовім полі з обережності начальник пустив січовиків додому.

Моренко побіг сам додому у млистім світанку.

Та перед самим домом вернувся. Не міг іти до покоїв, де спав його добрий батько, тихий урядовець телеграфу, де, певне, сестра поставила йому на столі вечерю — холодні голубці з м'ясом. А, може, й бабуса вже не спала й молилася перед тихими, блимливими, нічними іконами...

І здалось йому, що дім його, і щоденні турботи, і щоденні радості від дитинства аж донині — то мовби далекий край, мов якесь біле місто над затокою, мов сумирна радісна пісня спокою, що розпливається, що тоне в млі, покинена назавжди.

Пішов блукати по місту. Воно теж було як галюцинація, так дивно, так неохоче прокидалося. Але Моренко потребував товариства людей. І от усе більше було людей, і веселішав їх потік, бо хлопець блукав уже багато годин. І все ще зливався з ними разом, щось відділяло його від людей — він не міг забути дивного світла, нічного походу товаришів, вибухів, криків і ще чогось, що було без слів, і що про нього думав без думок. Йому хотілося нараз гукнути, та стримувався, аж кусав губи. Це був би крик божевільного.

Дзвонили двері крамниць, блискали вітрини, перелітали червоні трамваї, день був сонячний — і Моренко повторював, як би заспокоював когось: "Я виконав своє! Я виконав!"

Чув грім оркестри. Посувався з касарень на передмістях 1-й Кінний гайдамацький полк. Це, може, Військовий комітет вислав його в місто для демонстрації і погрози. Коні вичищені, пишні, прядучи ушима, несли кавалериста під звуки то козацьких маршів, то вальсів.

Перші їхали трійками добрі хлопці, почесна варта Сахно-Устимовича. Їхали повагом, залиті червеню від стіп у червоних чоботях до верхів шапок-кубанок, убрані в червоні черкески-козачки. Коні дібрані, добрі, гніді, самі кіннотчики — як виклик усьому довколишньому. Презирливі, підбочені і гарні.

Потім пливла гучна оркестра із зручним литавристом, що сміявся, б'ючи в тулумбаси. Потім сивавий, гострозорий полковник із ад'ютантом, і — шістками — сотня за сотнею — кіннотчики в темно-синіх мундирах.

Моренко став коло одної з кав'ярень на Катерининській вулиці. Його очі шукали прапора. І ось вітер війнув, і очі хлопця зустріли блакитне полум'я, що проводило його ще цього вечора своїй спалахом.

Запорошений, обдертий і такий малий у цій юрбі, у цьому стовпищу камениць, хлопець почав говорити до прапора. Не відривав очей.

— Ось я, Моренко, — говорив у душі, — я виконав все, що ти наказуєш. Я вбив людину власноручно, я йшов на смерть за те, щоб ти міг тут віяти, тут, у нашому морському вітрі.

— Не роздумуй над собою, — здавалось, відповів прапор, пропливаючи все далі. — Не роздумуй, виконуй. Нехай твоє серце зака-м'яніє у тому, що сталося.

І Моренко виструнчився на голос прапора, весь дрижучи, як від внутрішнього плачу. Збоку виглядав блідий і змучений, аж до втрати всіх сил.

Кіннота, блищучи відзнаками, пересувалася один коло одного в фоні фанфар. Біло вбрані квіткарки, що їх столики стояли один коло одного вздовж вулиці, немов пошаліли — спинались на пальцях і посиляли рукою поцілунки виголеним обличчям у синьо-жовтих кашкетах, кидали під тонкі копита коней наруччя капів з власних кошиків і столів. Жінки пили нову віру з очей цих мужчин у блискучих мундирах. Пили її з лиць молодих і стриманих, відчували у струнких постатях, що під жагучі вигуки мідяних сурм знагла вступали, як пани, в гармидер і неспокій міста...

І Моренко відчував, що його душа, злякана в суперечностях життя і смерті, розпливається в цьому запаку розтоптаних квітів і кінського поту, і в цьому гromі сурм, і в шовковім виблиску, в шелевінню прапора над рядами кіннотчиків. Почув раптом себе сам маршем, рухом, яскравим кольором — щось, ніби щастя, зійшло на нього.

І в цій хвилині обернувся, відчув, що тут довкола вороги його щастя, — і юрби солдатів-дезертирів, і агенти з Петербурга, і байдужі здемобілізовані старшини — і врешті кав'ярня.

Кав'ярня — еліта, що шулилась, кривилась на спалах його прапора, який плив ось уже в глибині вулиці. Моренко чув збоку кепкування, і серце його стиснулось. Несподівано для себе він зрозумів, що найсвятіше в нім є найбільш безборонне, як ніжне, усміхнене немовля серед вовчої отари. Ця кав'ярня насміхалась з його золота й блакиті.

Кав'ярня!.. Тут був цвіт міста... Тонконогі бабусі підмальовані на дівчатка, у величезних капелюхах товсті грації з брильянтовими перстнями на пальцях, вузьконосі бліді аристократки з автоматичним усміхом. Рештки усяких націй, — темноокі і товстогубі грекині, сарацинські лиця жидівки, худі, як жокеї, кавказці, товстосидні вірменські купці, заспані клубові арапи і гендлярі збіжжям у кашкетах, важкі, як надморські валуни... Типи мордобійні і типи поцілуйні, бабожери, картограї, шулери, тупоокі професори, урядовці для доручень і хризантемні естети... Поміж ними увивались, як риби між водорослинами, кельнери, і перелазили боком від столика до столика — краби, біржові комбінатори. Сиділи в жовтій світлі і ті рвачі, що до чогось дорвались, і ті рвачі, що хотіли дорватись спішно, маніакальне... З глибини, з більярдової зали долітало цокання костяних опок. І не раз вириналио глупе, сонне лице з печаттю важкої посади на ньому. Над мармуровими столиками, в дешевій золотавій декорації, у велетенській півтемній кав'ярні порушалася гнилава фавна російщини.

І раптом ця дрімотлива кав'ярня, ненависна до всього несподіваного, до всього, що не пахло грошима, урядовським відзначенням, жіночим тілом чи зручною в'яззю слів, ця кав'ярня раптом загоготіла, закричала, замахала руками із задоволенням.

Моренко обернувся: кілька хлопчачків з ножами, пригинаючись, кидались між останніми рядами кінних гайдамаків. Зручно приховуючись, майже під черевом коня, робили непомітний рух ножиком, і раптом звіря з жалібним іржанням осідало на задні ноги з підтягим сухожиллям. Це були різуні з клубу червоної гвардії.

Та це було на коротко — ось один із червоногвардійців упав під ударом нагая, ось другого втягнув гайдамака навпоперек сідла, а ось третій, порошучи, як мале звіря, втікав від величезного кіннотчика, що, спішений, незручно ловив його в юрбі.

Різун мало не перекинув Моренка, але січовик уже держав його міцно за плечі.

— Придерж, придерж його, такого сина, підколювача, — крикнув кіннотчик і, підбігши, вдарив червоногвардійця, аж той упав до ніг Моренка,

— Придерж, а я побіжу, там ще один zostався. Придерж, переловим усіх. Тоді розсудим, — і побіг далі, важко гупаючи чобітьми.

Моренко взяв рушницю на поготівля і став над підколювачем. І в цю ж хвилину почув крики з усіх боків.

— Ви не смієте, — верещав істеричний жіночий голос з кав'ярні, — ви не смієте знущатись над бідним російським хлопцем!

— Пустіть його, молода людино, — кричали клубові арапи, вихиляючись з вікна кав'ярні, — ви жовтодзюб, ви самі маєте шістнадцять літ. А ваш в'язень уже дістав своє.

— Зараз мені пустіть! — вигукнув якийсь ярливий дідок, вимахуючи в повітрі палкою з гумовим закінченням.

— Пускай, брат, — заговорив басом недалеко якийсь недоголений солдат. — Пускай, бо пропадеш, сам же ж ти тут zostався...

Моренко поблід і оглянувся, — нікого з гайдамаків не було видно, ледве було чути марш за рогом. Але він слухав наказу, — мала прийти його власна справедливість, а не цих дезертирів, арапів, чужих генералів, кав'ярні, цього всього міста.

— Голота! — крикнув хлопець різким, майже дитячим голосом. Бачив перед собою потвору, що, стоячи над ним, підносила важку лапу. Бачив живу ворожу стіну, що йшла на нього, вутлого. Моренко задихувався, поспішав.

— Го... — Моренко врешті відчепив бомбу від пояса, перевісив рушницю за плече, випростувався.

— Не підходь, — остерігав хрипло. — Не підходь, а то всі разом вилетимо в повітря!

Над головою високо підніс зеленкаву гранату, а другу руку держав на запальнику, щоб його в кожній хвилині міг відірвати.

— Не підходь, — казав, обертаючись на всі боки погрозливий, мовби світяться ненавистю.

Там ті зупинились, затримались...

— І ви заб'єте нас, і всіх, і себе? Ви — молода людина? — кричали істерично.

— Я не спинюсь, — сказав глухо, але так, що всі почули.

І відступили від нього. Порожній круг утворився довкола нього. Далеко збоку став гурт і тільки придивлявся мовчки до нього. Цей випростований, обдертий хлопець ззовні виглядав ще на їхнього, на інтелігента, але в його малім тілі був хтось інший — небезпечний, невмолимий, німий. Він панував над ними, бо не боявся того, чого вони боялись. Смерті чужої і своєї власної смерті.